
Het raadsel uit 1599

door Ton de Beus

Een jaar voor de slag bij Nieuwpoort (en wie herinnert zich dat roemruchte jaar uit de geschiedenisles van de lagere school niet) werd er aan de nu Hervormde Kerk te IJsselstein een merkwaardige rij grote platte stenen tegen de linkerpijler van de toren geplaatst. Of de onthulling daarvan met enige plechtigheid gepaard ging weten we niet. In de ontwikkeling van de plaatselijke bevolking was het wel een gedenkwaardig moment. Vanaf toen kreeg het begrip „tijd” een officiële erkenning. Niet dat deze zonnwijzer, want dat was het, vanaf dat ogenblik door iedereen werd gebruikt om de dag in te delen. Daar zorgde de koster voor die het waarschijnlijk gelijktijd geïnstalleerde raderuurwerk in de toren met de zonnwijzer gelijk kon zetten. (In 1636 is er sprake van het plaatsen van een nieuw uurwerk - zie nr. 24/25 blz. 84 - red.) Uiteraard alleen als de zon scheen.

Allange tijd is deze zonnwijzer in de vergetelheid geraakt. Geboren en getogen IJsselsteiners weten vaak niet eens dat er een zonnwijzer aan de toren zit. Door verschillende publikaties (o.a. in het maandblad Oud Utrecht) en de bemoeienis van de „Zonnwijzerkring”, waarover elders meer, is de zonnwijzer weer in de belangstelling gekomen. Zo is bij de laatste kerkrestauratie de zonnwijzer zelfs gedeeltelijk hersteld.

Behalve de ouderdom is onze wijzer ook om een paar andere redenen interessant. Duidelijk is op de bovenste twee stenen een spreuk te ontwaren. Nu komen spreuken op oude zonnwijzers in de provincie Utrecht vrij zelden voor en op die te IJsselstein is helaas niet goed te ontwaren wat er staat. Wie

goed kijkt kan op de tweede steen van boven „niet sond(er) God” ontcijferen. Het raadsel zit voor ons rechts onder op de bovenste steen. Leden van de Zonnwijzerkring breken zich al jaren het hoofd over de betekenis van die letters. Wat staat daar? Omdat de eeuwigdurende beweging van een kosmisch verschijnsel, dat met de zonnwijzer zo zichtbaar en nabij kan worden ervaren, door de middeleeuwse mens als bewijs van Gods hand in de schepping werd gezien, durf ik de suggestie te doen dat hier „rust” staat. Enerzijds wordt de spreuk dan een vermaning aan de lezer. Misschien aan de woorden van de kerkvader Augustinus (354-430) „Onrustig is ons hart tot het rust vindt in God.”

Anderzijds is het een erkenning van Gods almacht die hemel en aarde door Zijn hand in stand houdt. „Pas als Hij zijn hand zou terugtrekken zou de zon stil staan”, kunnen de late middeleeuwen gedacht hebben. Met deze verklaring heb ik het „C” teken dat voor de vier letters staat verwaarloosd. Naar mijn mening vormt dat een eenheid met het „V” teken geheel links onder, naast de eerste uurlijn. Met het jaartal 1599 kan deze „VC” een afkorting zijn van V(eni) C(hristus), ofwel „Komst van Christus”. Dit is zoiets als het later veel gebruikte „AD”, Anno Domini. De steen zegt in deze verklaring zoveel als: „Vervaardigd 1599 jaar na de komst van Christus”. Voor het woord „rust” zou ook kunnen pleiten dat vroeger de doden rond de kerk werden begraven. De spreuk was dan een opwekking om te zorgen dat men „zalig”, dwz. in staat van genade, stierf. Misschien stonden de namen van de overleden stichters van de kerk wel vermeld

op de stenen onder de zonnewijzer.

Dat daar tekst gestaan heeft is voor mij zonder twijfel. Anders is de langgerekte vorm, waar een verhoging als lijst omheen loopt, niet goed te verklaren. Of stonden er bijbelse spreuken op? De namen van degenen die er begraven waren? Vermoedelijk zullen we het nooit te weten komen. Ook niet waarom deze teksten zijn weggehaald. Gebeurde het bij de overname van de kerk door de volgelingen van Luther? Bij een beeldenstorm? Augustinus was ook bij de protestanten een gewaardeerd kerkvader vanwege zijn rechtzinnigheid in de leer. Als de bovenste tekst in die tijd als van hem herkend werd was dat misschien de reden het te laten staan. Wie zal op al deze vragen nog een antwoord weten te vinden. Wat is er nog te achterhalen in oude boeken of archieven? Stenen spreken maar zwijgen ook. Zelfs datgene wat ze willen zeggen wordt niet altijd duidelijk. Wie helpt de geschiedenis en ons om de vele raadsels die er nog rond dit kostelijke monumentje zijn op te lossen?

Nawoord van de redactie

Bovenstaand onderzoek is gemaakt naar aanleiding van het artikel „Utrecht bij de

Tijd” in het maandblad „Oud Utrecht” van april 1983, waarin o. a. gesproken wordt over de zonnewijzer aan de IJsselsteijnse kerktoeren. Hierin worden suggesties gevraagd ten aanzien van de tekst op de wijzer. Met dit artikel is getracht om enige duidelijkheid te geven in deze materie. Nieuwe suggesties, of andere visies, zijn van harte welkom bij de redactie.

De Zonnewijzerkring

Deze kring is in 1978 door belangstellenden in de Gnomonica of Zonnewijzerkunde te Utrecht opgericht. De voornaamste doelstellingen van deze vereniging zijn:

- a. Het beoefenen van de Zonnewijzerkunde om de kennis van en het inzicht in de werking van zonnewijzers en verwante instrumenten te vergroten.
- b. Het registreren en catalogiseren van zonnewijzers in Nederland.
- c. Het behoud van oude nog bestaande zonnewijzers en het bevorderen van restauratie dmv. de hiertoe geëigende wegen.
- d. Het populariseren van de zonnewijzer en verwante instrumenten.

Voor inlichtingen kunt u bij de secretaris van de vereniging terecht: M.J. Hagen, Molenberg 45, Beekbergen, tel. 05766-1278.